

Analiza ciganskega vprašanja komandirja Žandarmerijske postaje Žužemberk

Verjetno nevede je odlično analizo ciganskega vprašanja podal komandir Žandarmerijske postaje Žužemberk. 6. maja 1939 je sreskemu načelniku v Novo mesto pisal poročilo o pritožbi predsednikov občin Dvor in Žužemberk, ki sta se pritoževala na Cigane.

Komandir piše, da sta na njegovem območju dve ciganski družini, ki sta zaposleni pri pravi gramozu in se jih zato ima za delovne Cigane. Te Cigane stalno nadzorujejo in glede njih ni posebnih težav, čeprav priznava, da ženske in otroci občasno beračijo po okoliških vaseh. Če se jih zaloti pri beračenju, jih strogo opozorijo in zagrozijo, da bodo izgubili delo. Nepoznane Cigane vlačugarje takoj preženejo.

Potem piše: »V splošnem je zadeva s cigani oteškočena iz razloga, ker jih tukaj nekateri posestniki vzamejo, da jim čistijo njive od kamenja in delajo gramoz, ali jih zelo slabo plačajo. Cigan, kot človek je primoran, da živi, in je primoran, da prosjači. V svoji domovni občini tudi nima mesta, niti ne morejo vsi cigani živeti in biti zaposleni v pristojni občini, tudi tam se jih isto preganja, kot povsod.

Končno je stvar v vsem tem, da oni, ki izlilitirajo vsakoletno gramoz, sami sebe iz gole nevoščljivosti, drug drugemu izpodbijajo ceno. Domači delavec nikakor ne more za tako ceno tolči gramoz. Cigan, ki je takega dela zelo več, delo prevzame zato, da ima mir in lahko živi, deloma od malega zaslužka, ostalo mu pa nadoknadijo ženske s prosjačenjem. Tako se mora krivda ciganske nadloge pripisati ljudem samim in ne ciganom. Cigani morajo biti za pošteno delo istotako pošteno plačani. Tako bi se moglo vekovno cigansko prosjačenje znatno omejiti.«¹¹

Cigan je človek in je primoran, da živi, ker pa je za pošteno delo premalo plačan, še berači in krade.

Žandarsko poročilo enostavno razloži pomemben del ciganskega vprašanja. Cigan je človek in je primoran, da živi, ker pa je za pošteno delo premalo plačan, še berači in krade. Cigani sprejmejo premalo plačano delo zato, da imajo nekako urejen status in mir pred preganjanjem.¹²

Zoprno vprašanje

Zgodovinski viri iz časa med obema vojnama Cigane obravnavajo kot nadlogo, nekakšne pol ljudi, pol živali, ki se jih ne da vzgojiti, popraviti, prikrojiti za večino sprejemljivi podobi. Najbolje bi jih bilo nekam pregnati, pa čeprav le v sosedno občino, še bolje na Gorjance, ali najbolje, zapreti v koncentracijsko taborišče. Realno niso ogrožali nikogar. V novomeškem srezu je po popisu prebivalstva leta 1931 živelo 51 871 ljudi, Ciganov je bilo približno 200. Dejansko niso ogrožali nikogar, vendar so jih potrebovali tako ljudje kot oblast. Ni bolj priročnega krivca, kot je Cigan, ni bolj umazanega, smrdečega, pokvarjenega, primitivnega ... bitja, kot je Cigan.

Kdo bi to bil, če ne bi bilo njih? Res zoprno vprašanje.

¹¹ ZAL, NME 3, t. e. Cigansko vprašanje.

¹² ZAL, NME 3, t. e. Cigansko vprašanje.

MIHAIL OSLOH

To, da je romski jezik soroden indijskim jezikom, je znano

Fotografije: Matej Povše • Prevajalec: Rok Mrvič



Dr. Mihail Oslon se je rodil leta 1971 v Rusiji. Študiral je splošno jezikoslovje na univerzi v Torontu. Leta 2009 je doktoriral na Ruski državni humanistični univerzi v Moskvi. Do leta 2014 je delal na Inštitutu za slovenistiko Ruske akademije znanosti. Ukvarja se s slovansko in baltsko akcentologijo in s preučevanjem romskega jezika.

Kateri jezik govorijo Romi, od kod izvira in kaj nam lahko pove o njih, njihovi identiteti v preteklosti in prihodnosti? Navedli bomo nekaj najosnovnejših odgovorov, ki jih na ta vprašanja nudi sodobna romologija.

Romski jezik po poreklu sodi v skupino indoevropskih jezikov. Poleg Romov govorijo indoirijske jezike zlasti prebivalci današnje Indije, Pakistana, Bangladeša (in drugih sosednjih držav). Romski jezik je edini evropski in, še več, balkanski jezik indijskega porekla. Genetsko je torej povezan z indijskimi jeziki, toda zaradi stikov je prevzel nekatere tipološke poteze jezikov, ki pripadajo t. i. balkanski jezikovni zvezi [Uhlík, 1973]. Predniki Romov so po odhodu iz indijske pradomovine postopoma prispeli v jugovzhodno Evropo, kjer so se začela oblikovati njihova narečja v svojih bolj ali manj znanih oblikah.

Ugotovitev, da so Romi prišli iz Indije, je plod znanstvenega dela iz časa nastanka sodobnega jezikoslovja. To, da je romski jezik soroden indijskim jezikom, je znano od 18. stoletja, medtem ko so prvi pokazatelji tega odkriti že v 17. stoletju [Bakker 2017]. Vseeno natančnejši

genetski koreni romskega jezika »na kopnem«, tj. med indijskimi jeziki, vse do danes ostajajo odprto vprašanje. Treba je poudariti, da genetska klasifikacija niti v okviru novoindijskih jezikov ni vedno jasna. Največja težava je v tem, da staroindijskega jezika (vedski in klasični sanskrt), srednjeindijskih jezikov (nekaj prakrtov in pali) in novoindijskih jezikov (desetine »velikih« jezikov z njihovimi številnimi različicami) ne moremo izpeljati na enoznačno genealoško drevo, kaj šele romski jezik, ki se je od njih dokaj zgodaj odcepil. Medtem je romski jezik, četudi najverjetneje ni neposredni potomec niti enega izmed poznanih staro- ali srednjeindijskih idiomov, vseeno bliže novoindijskim jezikom t. i. centralnega območja (hindujščina/urdujščina, radžastani in drugi), kar se kaže v nekaterih posebnostih fonetičnega razvoja [Turner 1926].¹ To bi samodejno umestilo najzgodnejšo romsko pradomovino nekam v osrednjo Indijo.

Zanimivo je, da ima romski jezik tudi izven Indije vsaj dva precej bližnja jezikoslovna sorodnika, to sta jezika domari (danes se na primer govori v eni od jeruzalemskih četrti) in lomavren (govoril se je v Armeniji). Govorce teh jezikov včasih imenujejo »azijski Cigani«, čeprav je malo verjetno, da bi oni in Romi kdaj pripadali isti etnični skupini. Med drugim endonimi (naziv za samega sebe) vseh treh narodov – řom, dom, lom – očitno izhajajo iz iste staroindijske besede *đomba-* (z retrofleksnim soglasnikom na začetku), danes *đom*, ki označuje pripadnike posameznih družbenih skupin podobnih obrti (med drugim glasbe in kovaštva) v različnih regijah današnje Indije [Matras 2004: 15]. Čeprav ne gre za skupno jezikovno skupino, temveč le za skupne družbene korenine, so podobnosti med jeziki Romov, Domov in Lomov (v tem primeru samo ostanki jezika) včasih zelo očitne.

Kaj lahko izvemo o zgodovini Romov na podlagi njihovega jezika? Zaradi popolne odsotnosti zanesljivih zgodnjih zgodovinskih spome-

To, da je romski jezik soroden indijskim jezikom, je znano od 18. stoletja, medtem ko so prvi pokazatelji tega odkriti že v 17. stoletju.

nikov o Romih je edini izvor rekonstrukcije poti Romov jezik, zlasti njegova leksika. Z izjemo izvorno indijskih besed se v romskem jeziku odraža nekaj osnovnih predevropskih leksikalnih slojev, natančneje dardski, iranski in armenski. Vpadljiva posebnost iranskega (predvsem perzijskega) sloja je popolna odsotnost arabizmov. To dejstvo vodi številne romologe k zaključku, da se je morala migracija Praromov čez teritorij iranskih jezikov zgoditi pred muslimanskim osvajanjem Perzije (sredina 7. stoletja) [Tcherenkov, Laederich 2004: 15]. Če je to res in glede na to, da so pred tem morali predniki Romov daljši čas preživeti med Dardi, se je odhod iz centralnoindijske pradomovine zgodil nekaj stoletij prej. Nekateri znanstveniki so zmotno navajali zgodnje izposojenke domnevno arabskega porekla, a se vedno znova izkazuje, da imajo te drugačno etimologijo.² Drugi argument v prid zgodnjega odhoda iz pradomovine je oblika armenskih izposojenk z arhaičnim soglasnikom [ħ], ki je v armenščini najpozneje v 10. stoletju postal [ç].³ Ni jasno, koliko je bilo praromskih migracijskih valov (Domi in Lomi ne pridejo v poštev), a zdi se verjetno, da četudi jih je bilo več, so vse praromske skupine tvorile neko vsaj deloma skladno kulturno in jezikovno skupnost.

Zadnji in bolj kot ne skupni leksikalni sloj je sestavljen iz grških izposojenk, kar nas usmerja na zahod Male Azije in vzhod Balkana (tj. Bizantinsko cesarstvo).⁴ V 12. stoletju se pojavljajo prve (nezanesljive) omembe, ki bi se lahko nanašale na Rome. Torej so Praromi prečkali dolgo pot iz Indije prek današnjega Afganistana, Irana, Armenije (takrat se je razprostirala južneje kot danes) in Turčije vse do Balkana,

čemur je sledila nova doba v razvoju romskega jezika v balkanski kulturni sredi med govoricami balkanskih romanskih in južnoslovanskih jezikov. Koliko časa je to trajalo, ni povsem jasno – najverjetneje dve ali tri stoletja, čemur je sledil popoln razpad skupnosti, Romi pa so se razpršili po različnih deželah. Določimo lahko najmlajše letnice romskih selitev, saj vemo, kdaj se pojavljajo omembe Romov v različnih evropskih deželah: na primer v Nemčiji (1406), Španiji (1425), Britaniji (1506). Med drugim obstajajo tudi posredni, tj. spet jezikovni, pokazatelji, ki omogočajo periodizacijo najzgodnejšega konca tega »zgodnjeromskega« bivanja na Balkanu. To so »splošnobalkanske« besede. Ena izmed njih je *púška* prav s pomenom 'ognjeno vojno ali lovsko orožje' (na Balkan je najverjetneje prispela od Nemcev), ki obstaja (kot izposojenka) v večini romskih narečij ne glede na zemljepisno oddaljenost od zgodovinskega središča. Pojav te besede lahko povežemo z začetkom izdelovanja pušk v Evropi v 14. stoletju, kar pomeni, da so Romi vse do takrat tvorili tesno povezano skupnost na Balkanu.

Naprej se razvoj romskega jezika odvija v obliki posebnih narečij, ki so deloma medsebojno izolirana. Nekatera izmed njih se v zadnjem času znova mešajo, kar pa ne pomeni, da ni mogoča resna genetska razvrstitev (ki pa je še vedno nimamo). V vsakem primeru je očitno, da obstaja nekaj osnovnih skupin, v katere sodi večina narečij. Po sodobni razvrstitvi

1 Po drugi strani obstaja v nekaterih romskih narečjih arhaična morfološka poteza – ostanki srednjega spola se v množinskih oblikah ohranjajo v delu vlaških romskih narečij [Oslon 2012], kar jih približuje nekaterim jezikom iz drugih območij, ki so ohranili srednji spol (gudžarati, konkani, marathi, zahodni pahari).

2 Na primer romska beseda *berk* 'oprsje', za katero so nekateri trdili, da je arabizem, je najbrž kljub vsemu izvorno indijskega porekla, prim. sanskrt वरक <varaka-> 'plašč; platno' [Oslon 2017: 331].

3 Prim. romsko *thalík* 'plašč' in armensko թաղիկ: v starem (rekonstruiranem) izgovoru [thaíkh], danes [तहायिक्क] 'filc'.

4 Na primer v vseh romskih narečjih so poimenovanja števnikov 7, 8, 9 izposojena iz grščine.



(ki je le do neke mere zemljepisna, torej »arealna«) obstajajo štiri velike skupine romskih narečij [Matras 2004: 7]. Romi, ki izgleda niso takoj zapustili balkanske skupnosti po njenem razpadu, govorijo narečja *balkanske* skupine (pod vplivom grščine)⁵; na območjih romunskega jezika so se oblikovala *vlaška* narečja⁶, v madžarski sredini *centralna* (ali *karpatska*) narečja⁷, v nemški pa *severna* narečja⁸. Poleg tega obstaja še nekaj izoliranih narečij.⁹

Do kolikšne mere je ta jezik opisan in znan jezikoslovcem? Četudi obstajajo desetine slovarjev in slovnice različnih romskih narečij, ni na žalost niti eno izmed njih opisano na ravni, ki bi bila vsaj na daleč primerljiva z opisi ostalih evropskih jezikov. Prvi podrobni slovnični in slovarski opis znanega števila romskih narečij je izdelal znani slovenski jezikoslovec Franc Miklošič [Miklosich 1872–80]. Nekatera opisana narečja so tik na robu izumrtja, na primer izredno bogato valižansko narečje je izumrlo skoraj takoj po tistem, ko je dobilo odličen opis [Sampson 1926]. Gurbetsko narečje (najbolj razširjeno po ozemlju nekdanje Ju-

Prvi podrobni slovnični in slovarski opis znanega števila romskih narečij je izdelal znani slovenski jezikoslovec Franc Miklošič.

goslavije) je v svojih številnih delih podrobno opisal jugoslovanski romolog Rade Uhlik. Med narečji je najbolj poznano kalderaško narečje, ki ima več slovnice, npr. [Boretzky 1994].¹⁰

Kako zelo se ta narečja razlikujejo med seboj? Obstaja enoten romski jezik? Kakor v kateri koli drugi jezikovni skupini (npr. slovanski) so razlike med jeziki odvisne od časa brez medsebojnih stikov ter od moči zunanjih vplivov. Na enak način, kakor je denimo slovenski jezik doživel poseben razvoj znotraj južnoslovanske jezikovne skupine v času skoraj tisoč let in pozneje dobil določene poteze nemških vplivov (ki jih danes v glavnem lahko najdemo v kalkih), medtem ko se je recimo ruski jezik neodvisno razvijal v popolnoma drugi kul-

turni sredini, zaradi česar se zdaj govorci teh dveh jezikov med seboj precej slabo razumejo, razen v osnovnem besedju, prav tako se med seboj precej težko razumejo na primer govornici prekmurskega in ruskoromskega narečja (navkljub večji genetski bližini). Poudariti je treba, da romski jezik nima književnega registra, zaradi česar se vse, kar ni podedovano, izposoja iz dominantnega jezika, kar v nekaterih primerih (če sta dominantna jezika popolnoma drugačna, na primer grščina in madžarščina) ustvarja neizogibne prepreke pri sporazumevanju. Kolikor je romski jezik slabo kodificiran (vsem poskusom navkljub), lahko rečemo, da kot govorni jezik obstaja le v obliki narečij, kar pomeni, da je vprašanje obstoja enotnega romskega jezika precej abstraktno. Kakor koli obrnemo, po neki klasifikaciji [Ethnologue] obstaja kar sedem romskih jezikov. V znanosti se kljub temu po navadi govori o romskem jeziku kot o jasno opredeljeni jezikovni entiteti.

Kar se tiče lastne identitete govorcev tega jezika, moramo povedati, da danes ne obstaja skupna romska družba, čeprav se Romi po svojem tradicionalnem dojemanju zavestno ločujejo od ostalih narodov. Če pogledamo identitetne razlike med Romi, lahko ugotovimo, da je tu stanje bolj zapleteno. Povezave med različnimi skupinami so lahko čvrste ali pa jih skoraj ni; skupnosti so neteritorialne in se oblikujejo pretežno na podlagi porekla. Obstajajo tudi posebne skupine, npr. nemški Sinti, katerih predstavniki včasih celo vztrajajo na tem, da niso Romi [Tcherenkov, Laederich 2004: 373], kar je zagotovo vsaj deloma povezano s tem, da je pri njih novejši etnonim *Sinti* povečini izpodrinil starejši endonim *Rom*.¹¹

To nas pripelje do vprašanja poimenovanja za Rome v neromskih jezikih. V Evropi obstajata v osnovi dve tradiciji. Ena izhaja iz ne povsem jasnega grškega poimenovanja iz 11. stoletja Ἀθίγγανοι <athínganoi> (ki se je izvorno nanašalo na frigijsko krščansko sekto, ki nima nobene povezave z Romi). To je dalo besedo *cigan* (in podobne) v slovanskih jezikih, *řigan*

v romunščini, *zingaro* v italijanščini, *Zigeuner* v nemščini itd. Druga tradicija je povezana s srednjeveško zablodo, da so Romi prišli iz Egipta, iz česar izhajajo besede, kot je angleška *gypsy*, španska *gitano*, grška Γύφτος <gýftos> itd. V zadnjih desetletjih ta tradicionalna poimenovanja Romov v številnih državah postopoma prehajajo iz uradne in znanstvene uporabe kot politično nekorektna (a ne povsod), kar je primer zanimivega pojava, ko nekoč slabo poznan endonim nekega naroda istočasno prodre v številne jezike.¹² To je rezultat posameznih družbenih sprememb, rastočega gibanja za človeške pravice Romov, kakor tudi različnih mednarodnih vplivov, povezanih z delovanjem številnih nevladnih organizacij.

5 Balkanska skupina: (med drugim) t. i. rumelijsko narečje, sepečides, arli, erli (v Grčiji, Albaniji, Makedoniji, Kosovu), krimsko narečje (zdaj večinoma v južni Rusiji), ursari (večinoma v Romuniji); nekateri so se »vrnili« na vzhod (nekaj izoliranih skupnosti v Azerbajdžanu in Iranu), posebno podskupino teh narečij sestavljajo: drindari, kalajdži, bugurdži (v Bolgariji).

6 Vlaška skupina (po poreklu iz Romunije, torej je prisoten močan romunski vpliv) vključuje t. i. starovlaška (ali južnovlaška) narečja (različna narečja v Grčiji, gurbetsko večinoma v Bosni in Hercegovini, servicko in »vlaško« v Ukrajini) in novovlaška (ali severnovlaška), ki so najštevilčnejša romska narečna skupina (do nedavnega samo v Romuniji, a zdaj so govorci raztreseni po celem svetu): kalderaško, lovarsko (poleg romunskega še madžarski vpliv), čurarsko, laješko (med drugim v Moldaviji) idr.

7 Centralna skupina (močan madžarski vpliv): češko (izumrlo), vzhodnočeško (Češka, Slovaška, Ukrajina), romungro (Madžarska, Slovaška), vend (Slovaška), prekmursko (Slovenija), burgenlandsko (Avstrija) idr.

8 Severna skupina (nemški vpliv prisoten vsaj na začetku): sinti (Nemčija), manuš (Francija) in druge različice v številnih državah (npr. sinti v Italiji); sem bržkone sodi tudi t. i. severnozahodna skupina: poljskoromsko (Poljska), lotfitka (Latvija, Estonija), ruskoromsko (Rusija, Ukrajina).

9 Izolirana: angleško, valižansko (obe izumrli), iberijsko (izumrlo), južnoitalijansko, hrvaško, dolensko (Slovenija).

10 Čez nekaj mesecev (2018) bo izšla slovnica kalderaškega narečja avtorja teh vrstic (»Язык котляров-молдова. Грамматика кэлдэрарского диалекта цыганского языка в русскоязычном окружении«, tj. Jezik kotlarov- moldovaja. Slovnica kalderaškega narečja romskega jezika v ruskem jezikovnem okolju«). Ta knjiga bo najboljše opis slovnični opis katerega koli romskega narečja do zdaj.

11 Obstaja prepričanje, da beseda *sinti* izhaja iz *sindhi* (prim. ime današnje pakistanske province Sind), a tega se nikakor ne da dokazati, saj se poimenovanje sinti pojavi šele v 18. stoletju [Matras 2004: 70], če zanemarimo fonetične prepreke.

12 Oblike tega etnonima še vedno niso skladne v vseh jezikih, prim. na primer različice množine v angleškem jeziku: *R(r)om*, *R(r)oms*, *R(r)oma* ipd. Dvojna »Rr-« na začetku ustrežata dolgemu soglasniku v delu romskih narečij.

V okviru omenjenih družbenih sprememb Romi, ki so poleg ohranjanja materinščine stoletja govorili še enega ali več tujih jezikov, na posled začenjajo s prehajanjem na dominantne jezike. Resnici na ljubo je izumiranje romskih narečij že star pojav: na primer špansko romsko narečje je že pred 17. stoletjem obstajalo le še v obliki besednih ostankov [Bakker 1995], popolnoma je izgubilo lastno slovnico in postalo *pararomski* jezik. Enako se je zgodilo z britanskim (v 19. stoletju) in valižanskim (začetek 20. stoletja) narečjem. A danes postaja izgubljanje romskega jezika vse hitrejše.

Glede vitalnosti živih romskih narečij moramo povedati, da so večinoma zelo ogrožena. Danes ima romski jezik vse lastnosti živega jezika le v družbeno osamljenih (in zavoljo tega diskriminiranih) sredinah. Dokler so bili vsi ali vsaj večina Romov nomadi in so se slabo integrirali v politično dominantnejšo kulturo, so ohranjali svoj jezik kot edini način medsebojnega sporazumevanja. V nekaterih položajih so postajali žrtve prisilne asimilacije ali neposredne agresije in genocida. Tudi v ugodnih razmerah, zahvaljujoč stikom in postopni »naravni« integraciji in, kar je pomembno, izobrazbi, ob dejstvu, da je prestiž materinskega romskega jezika skoraj vedno nizko vrednoten med govorce, počasi prevladuje jezik neromske sredine. Mladi Romi, ki sicer še vedno ne pozabijo svojega jezika, vse bolj prehajajo na rabo drugih jezikov. Gre za normalno stanje v večini romskih skupin. Napoved, da romski jezik v naslednjih desetletjih ne bo izumrl, bo pa za večino govorcev postal drugi, »pomožni« jezik, ni pretirano črnogleda. Kljub temu da je ta položaj že značilen za velik del Romov po svetu, so tudi izjeme. Na primer, Kalderaši v nekdanji Sovjetski zvezi še vedno uporabljajo romski jezik kot edini pravi materni jezik: predšolski otroci imajo slabo znanje ruščine, celotno življenje znotraj romskih naselij (ruski Kalderaši živijo izolirano od Romov) pa poteka v romskem jeziku. Ohranjajo davne romske šege in se zavestno ograjujejo od zunanjih vplivov. To ne pomeni, da ne prihaja do jezikovne interference, a ruščina jim je še vedno tuj jezik. Nejasno ostaja, na kakšne

načine bi se v danih okoliščinah romski jezik še lahko (vsaj začasno) ohranil. Daljna usoda romskega kot tudi ostalih pretežno govorjenih jezikov ni odvisna le od državne podpore, temveč tudi od želje govorcev, da nadaljujejo z rabo in prenosom svojega jezika na svoje otroke.

Bibliografija

Bakker 1995:

Peter Bakker. *Notes on the genesis of Caló and other Iberian Para-Romani varieties* // Yaron Matras (ed.). *Romani in contact: The history, structure and sociology of a language*. Amsterdam: Benjamins.

Bakker 2017:

Peter Bakker. *The first suggestion of an Indic connection of the Romani language: Tentzel 1689* // Kirill Kozhanov, Mikhail Oslon, Dieter W. Halwachs (eds.). *Das amen godi pala Lev Čerenkov*. Graz.

Boretzky 1994:

Norbert Boretzky. *Romani: Grammatik des Kalderaš-Dialekts mit Texten und Glossar*. Berlin.

Matras 2002:

Yaron Matras. *Romani. A linguistic introduction*. Cambridge.

Matras 2004:

Yaron Matras. *The Role of Language in Mystifying and Demystifying Gypsy Identity* // Nicholas Saul / Susan Tebbutt, *The Role of the Romanies: Images and Counter-images of "Gypsies"/ Romanies in European Cultures*, Liverpool University.

Miklosich 1872–80:

Franz Xaver Ritter von Miklosich. *Über die Mundarten und Wanderungen der Zigeuner Europas*, 12 Tle. Wien.

Ослон 2012:

М. В. Ослон. *Отражение древнеиндийского среднего рода в цыганском* // *Вопросы языкового родства*. № 8. М., 2012. 93–100.

Oslon 2017:

Mikhail Oslon. *Jek pušimos la istorijaka fonetikako la keldêraricko šibaki: le vokalongê žutengi e : ê aj i : î distribucija* // Kirill Kozhanov, Mikhail Oslon, Dieter W. Halwachs (eds.). *Das amen godi pala Lev Čerenkov*. Romani historija, čhib taj kultura. Graz: GLM, 2017.

Sampson 1926:

John Sampson. *The Dialect of the Gypsies of Wales*. Oxford, 1926.

Tcherenkov, Laederich 2004:

Lev Tcherenkov / Stéphane Laederich. *The Rroma Otherwise known as Gypsies, Gitanos, Tsiganes, Tigani, Çingene, Zigeuner, Bohémiens, Travellers, Fahrende etc.* 2004.

Turner 1926:

Sir Ralph Lilley Turner. *The position of Romani in Indo-Aryan* // *Journal of Gypsy Lore Society*, Vol. V, No. 4, 1927.

Uhlik 1973:

Rade Uhlik. *Govori južnoslovenskih Cigana u okviru balkanskog jezičkog saveza* // *Godišnjak*. Knjiga X. Centar za balkanološka ispitivanja. Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Knjiga 8. Sarajevo.

MATIC VIDIC

Reprogramiranje po metodi tančice nevednosti

Fotografija: Matej Povše

